

Катеринчук К.В., д.ю.н., доц.

Київський національний університет технологій та дизайну

Полат І.В., адвокат

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ

Анотація. В статті досліджено нормативно-правове регулювання булінгу (цькування) в Україні та проаналізовано досвід зарубіжних країн у подоланні даної проблеми. Розглянуто основні зміни до законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). Зазначено, що за вчинення булінгу діючим законодавством передбачена адміністративна відповідальність. Наголошено на тому, що правова політика держави має бути спрямована на усунення причин та умов виникнення булінгу. Запропоновано напрацювати дієвий правовий механізм протидії булінгу у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Ключові слова: булінг; насильство; протидія булінгу; антибулінгова компанія; права дитини; здоров'я; відпочинок.

Katerynychuk K.V.

Kyiv National University of Technologies and Design

Polat I.V.

COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF BULLYING

Abstract. The article describes the legal regulation of bullying in Ukraine and analyzing the experience of foreign countries to overcome this problem. The main changes to the legislation of Ukraine to combat bullying were considered. It is noted, that the current legislation provides for administrative liability for bullying, and when bullying is physical in nature and harmful to human health, criminal liability may arise. It is emphasized that the legal policy of the state should be aimed at eliminating the causes and conditions of bullying. It is proposed to develop an effective legal mechanism to combat bullying in children's health and recreation facilities.

Keywords: bullying; violence; counteraction to bullying; anti-bullying company; children's rights; health; rest; vacation.

Постановка проблеми. Одна з найпоширеніших проблем, яка й досі є актуальною в усьому світі – булінг (цькування) серед дітей. Тобто, ситуації, коли одна дитина чи група дітей ображають, цькують, б'ють іншу дитину.

Україна, ратифікувавши Конвенцію про права дитини 1989 р. [1], в якій визначено, що держава має вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства. А тому, з метою утвердження та забезпечення прав і свобод людини в Україні, об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації та створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини Указом Президента України від 25 серпня 2015 року було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини [2]. Одним з її напрямів є саме забезпечення прав дитини шляхом створення сприятливого середовища для виховання, навчання, розвитку дитини та ефективної системи забезпечення реалізації її прав.

Сьогодні проблема булінгу набула масового характеру. Вчинення булінгу стало звичайним способом самоствердження особи, зокрема, в освітньому середовищі, при цьому вчителі можуть просто не звертати на такі випадки увагу. Певні непорозуміння між учнями існували і раніше, втім останнім часом вони набули більш жорстокого виразу. Учасники освітнього процесу порушують як норми моралі, на яких ґрунтуються нормальні людські взаємовідносини, так і норми Основного Закону [3]

держави, де закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Короткий аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесення змін до Закону України «Про освіту» та Кодексу України про адміністративні правопорушення зробило проблему булінгу також актуальною і серед правознавців різних спеціалізацій: кримінального, адміністративного, конституційного права. Зокрема, проблематику булінгу та його різновидів досліджували такі вчені як: А. Ведернікова, Ю. Градова, О. Іваній, І. Лубенець, К. Плутницька, Н. Прібиткова, О. Шуміло, К. Янішевська тощо. Втім, більш дослідженою тема булінгу набула серед зарубіжних вчених. Так, одним з перших, хто почав працювати в цій сфері, є роботи Д. Олвеуса (D. Olweus), рекомендації та антибулінгова програма якого успішно використовуються у всьому світі. Крім того, слід відзначити праці: К. Брейвіка (K. Breivik), Д. Дьюї (J. Dewey), С. Лімбера (S. Limber), Д. Патчіна (J. Patchin), Г. Роберже (G. Roberge), П. Сміта (P. Smith), С. Суоер (S. Swearer) та ін. Тим не менше тема булінгу в освітньому середовищі все ще залишається малодослідженою темою серед науковців юридичної сфери. Більше дана тематика висвітлювалася у наукових виданнях інших напрямків (педагогіка, психологія).

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Сьогодні держава послідовно запроваджує відповідні законодавчі новели щодо булінгу. Завдяки внесеним змінам до законодавства України поняття «булінг (цькування)» було закріплено на законодавчому рівні. Тим самим законодавець надає соціальної значущості негативним проявам булінгу і засуджує їх. Разом з тим, встановлюючи відповідальність за вчинення булінгу лише для учасників освітнього процесу, поза увагою залишаються дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, і пришкольні табори.

Постановка завдання (формулювання мети дослідження). Метою даної роботи є комплексне дослідження чинного законодавства і спеціальних публікацій, а також міжнародного досвіду для формування і розробки пропозицій з удосконалення національного законодавства щодо протидії булінгу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років в Україні досить активно заговорили про булінг (цькування) серед дітей, а численні факти проявів дитячого насильства стали причиною привернення серйозної уваги населення до цього явища і здійснення на державному рівні більш рішучих кроків у протидії та запобіганню цій проблемі. Так, організація протидії булінгу в Україні була розпочата з прийняттям Верховною Радою України 18 грудня 2018 року Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [4], який набрав чинності 19 січня 2019 року, завдяки якому були внесені зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення України [5], та Закону України «Про освіту» [6] і на законодавчому рівні закріплено поняття «булінг», якого в українському законодавстві раніше не було.

Доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтю 173-4 є дуже важливим кроком. Раніше, якщо правопорушення не підпадало під ознаки кримінального правопорушення, тобто постраждалому не заподіявалися тілесні ушкодження, – покарати винних за цькування було важко. Наразі, дана стаття робить це можливим, хоча б в адміністративній площині.

У тих випадках, коли булінг завдає шкоду здоров'ю людини, такі дії вже кваліфікуються відповідними статтями Кримінального кодексу України [7], передбачені Розділом II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», зокрема – заподіяння тілесних ушкоджень різних видів тяжкості (ст. 121, 122, 125), доведення до самогубства (ст. 120), побої і мордування (ст. 126) тощо. При цьому варто зазначити, що кримінальна відповідальність за такі дії настає з 16 років, а в

окремих випадках – з 14 років. Тобто, дитина у віці від 14 років до 16 років може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, якщо заподіє однокласнику чи будь-якій іншій особі ушкодження, що можуть кваліфікуватися як середньої тяжкості або тяжкі.

Отже, з аналізу вищезазначених правових норм вбачається, що учні старшої школи, яким виповнилось 16 років, можуть притягуватися до відповідальності за вчинені ними правопорушення, що передбачено в положеннях Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України.

Держава дуже послідовно намагається вдаватися до будь-яких реформ аби вони були максимально дієвими та ефективними. Так, наприклад, Міністерством юстиції України в рамках проєкту «Я маю право» проводиться профілактична робота з протидії булінгу (лекції, тренінги, розроблення агітаційних матеріалів, відеоролики, проведення Всеукраїнського тижня протидії булінгу тощо). Також, Міністерством освіти і науки України рекомендовано педагогічним працівникам опанувати безкоштовний онлайн-курс «Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти» на платформі Prometheus; щодо вирішення конфліктів серед дітей в закладах освіти розроблено комплекс освітніх програм, присвячених питанню побудови безпечного простору, через впровадження в систему освіти технології вирішення конфліктів шляхом застосування відновних практик (медіації).

Окрім цього, в Україні створені і діють ряд організацій, які активно займаються проблемами булінгу. Та не зважаючи на цю роботу, відсоток жертв булінгу в Україні досить високий – 37,9 [8, с. 41, 42, 111].

Не тільки в Україні, а й в світі в цілому, спостерігається актуалізація проблеми існування та протидії булінгу. Більшість зарубіжних країн раніше реагували на такі соціальні процеси шляхом прийняття відповідних законодавчих актів з протидії булінгу, у тому числі й внесення змін до законодавства про кримінальну відповідальність.

Аналізуючи досвід Канади у врегулюванні даної проблеми, можна зазначити, що на сьогодні в канадських школах поширеною практикою профілактики та протидії булінгу в ході аудиторної діяльності є запрошення гостей-експертів. Це можуть бути психолог, соціальний працівник, поліцейський, який співпрацює зі школою. Такі заняття присвячуються огляду та аналізу законодавства, яке визначає правила поведінки підлітків [9, с. 84]. Велика увага в канадських школах приділяється поширенню антибулінгових ресурсів: на веб-сайтах шкіл розміщуються матеріали для учнів, учителів та батьків; шкільний та класний інтер'єр оформляється антибулінговими плакатами, стінгазетами, листівками. Для здійснення моніторингу проблеми булінгу в школі регулярно проводиться анкетування учнів, їхніх батьків та вчителів; ведеться журнал для запису кількості випадків та заяв, які надійшли від батьків; ситуація обговорюється на зібраннях учителів [10, с. 34].

США демонструє дещо інший підхід, зокрема, деякі заняття в школах прямо чи опосередковано торкаються теми булінгу, виховання толерантності і поваги у колективі: це або спеціальний урок зі спеціалізованою темою про булінг та його наслідки або цікаві інтерактиви, які допомагають учням відчувати себе у єдиному колективі [11].

Поряд з тим, найбільшої уваги заслуговує досвід скандинавських країн у розробленні державної стратегії щодо протидії булінгу. Наприклад, Швеція є досить прогресивною країною в процесі боротьби з булінгом, оскільки в країні вироблена чітка законодавча стратегія боротьби з цькуванням, згідно якої всі дошкільні заклади та школи несуть відповідальність за протидію булінгу дітей. Тобто, саме педагогічні працівники мають розслідувати випадки булінгу та працювати над вирішенням

проблем, аби запобігти повторним випадкам знущань. Крім того, в Швеції було запроваджено посаду омбудсмена з питань захисту дітей та студентів (ВЕО) у складі Шведської шкільної інспекції, яка є окремою організацією від Омбудсмана у справах дітей у Швеції (Varnombudsmannen) [12].

У Фінляндії, наприклад, було розроблено програму боротьби з хуліганством KiVa [13]. Програма включала універсальні дії (уроки на задану тематику, посібник для батьків, плакати з інформацією) та віртуальне навчання (антибулінгова комп'ютерна гра для учнів початкових класів, Інтернет форум «Вулиця KiVa» для учнів середньої школи). У центрі KiVa знаходиться навчання спостерігачів (свідків булінгу), у яких намагаються викликати співчуття до жертв булінгу.

У Норвегії антибулінгова кампанія має назву «Zero» («нуль»). Вона передбачає досить нетиповий підхід до такої протидії, зокрема, у кожній окремій школі створюється спеціальна рада, куди входять представники педагогічної ради, декілька батьків, деякі учні, а очолюється вона директором школи. Такий різний склад представників, на думку влади, має забезпечити найбільш комплексний підхід попередження та виявлення випадків булінгу [14, с. 744].

Висновки. Сьогодні Україна, на відміну від інших держав світу, знаходиться на початковому етапі становлення антибулінгової стратегії. Не можна заперечувати ефективність впроваджених та існуючих на сьогодні в Україні заходів боротьби із булінгом. Проте досвід передових країн світу доводить те, що пріоритет має надаватися профілактиці існування цього явища, що буде більш дієвим, адже попередивши негативний вплив не треба турбуватися про те, як подолати його наслідки.

Також, на нашу думку, важливим аспектом, якому взагалі не приділяється увага, є захист прав учасників процесу дитячого оздоровлення та відпочинку, зокрема, дітей та інших осіб, які працюють у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, а також в пришкільних таборах. Адже коли закінчується навчальний рік, для школярів починаються канікули. Однією з основних форм організації літнього відпочинку дітей є літні заклади оздоровлення та відпочинку, які створюються з метою зміцнення здоров'я, організації активного відпочинку, задоволення інтересів і духовних потреб дітей та підлітків. Організація літнього відпочинку дітей є складовою частиною безперервного та послідовного процесу виховання. Враховуючи, що останніми роками визнано поширення в освітній практиці такого явища, як булінг, то факти цькування можуть виникати і під час літнього відпочинку та оздоровлення дітей. До того ж, неодноразово наголошувалося на тому, що небезпека булінгу полягає у тому, що справляється надпотужний вплив на психіку дитини, який може мати наслідки в її житті у майбутньому.

З огляду на це, необхідно вивести боротьбу з булінгом на політико-правовий рівень також у закладах оздоровлення та відпочинку дітей, і в пришкільних таборах. З цією метою, пропонуємо внести зміни до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) саме у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, і визначити на законодавчому рівні відповідальність за булінг учасників процесу оздоровлення та відпочинку дітей, шляхів протидії цьому явищу, захисту прав дітей, а також інших осіб, які працюють у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, і в пришкільних таборах.

Вочевидь, потреба створення дієвого правового механізму протидії явищу булінгу вимагає врахування ще й зарубіжного досвіду, адже дана проблема не має кордонів і тема безпеки як освітнього так і оздоровчого простору постає навіть у соціально-благополучних країнах.

Список використаної літератури

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року. Ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України № 501/2015 від 25.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 80731-X від 07.12.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
6. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
7. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>.
8. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту "Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді": моногр. [Електронний ресурс] / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін.; наук. ред. О. М. Балакірева; ЮНІСЕФ, ГО "Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка". – К.: Поліграфічний центр "Фоліант", 2019. – 127 с. – Режим доступу: http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/HBSC_2018_web.pdf.
9. Health. Grade 9: Interim Edition. A curriculum Guide. Government of Newfoundland and Labrador. Department of Education, 2007. 90 p.
10. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи у середній школі / О. Костюк // Порівняльно-педагогічні студії. – 2015. – № 4 (26). – С. 28–35.
11. Офіційний веб-портал United States Government. URL: <https://www.stopbullying.gov/prevention/at-school/index.html>.
12. Cederborg, A.C., Ringmar Sylwander, K., Blom, K.A. (2016). Research Expanding Current Understandings of Bullying in Sweden. Pensamiento Psicológico, Vol. 14 (1), P. 131–146. URL: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1657-89612016000100011.
13. Finnish program against bullying. URL: <https://uk.kivaprogram.net/kiva-is-effective/>.
14. Midthassel, U., Minton, S., O'Moore, M. (2009). Conditions for the implementation of anti-bullying programmes in Norway and Ireland: A comparison of contexts and strategies. Compare: A Journal of Comparative Education, Vol. 39., Iss. 6, P. 737–750. 10.1080/03057920902772081. https://www.researchgate.net/publication/254239110_Conditions_for_the_implementation_of_antibullying_programmes_in_Norway_and_Ireland_A_comparison_of_contexts_and_strategies.